

Οι πολύποδες του «πνεύματος» στο απυρόβλητο

Δημήτρης Δημηρούλης

Athens Revue of Books (09/02/2024), Τεύχος 158 - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

Αντουάν Βολόν, "Αυγά μάτια", περ. 1885-1890, Εθνική Πινακοθήκη της Βικτόρια, Μελβούρνη.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Γράφοντας για τους «πολύποδες» των γραμμάτων και των τεχνών (ακριβέστερα, για τους πολύποδες της ελληνικής πραγματικότητας: οι οποίοι συνδυάζουν με πολλούς ευφάνταστους και αποδοτικούς τρόπους

τον πολιτισμό, την πολιτική και την οικονομία), διαπιστώνει κανείς τη δυσκολία του ορισμού. Πώς ορίζονται οι πολυποδες; Οντολογικά, ανθρωπολογικά, κοινωνικά, ταξικά, ιδεολογικά, αισθητικά, ψυχολογικά; Δεν ορίζονται. Μόνον εντοπίζονται στη ροή του παρόντος, ως φορείς ενέργειας και ως δράστες επικράτησης, χωρίς σταθερή ταυτότητα.

Πρόκειται για φαινόμενο ρευστό· για μεταφορά που αναφέρεται σε εξαιρετικά ευμετάβλητες, υδραργυρικές, συμπεριφορές και στρατηγικές· για σημαίνον που ταξιδεύει σε διαρκή παραλλαγή, με μορφή μερκούρια. Η μεταφορά στη χρήση της δεν είναι ουσιοκρατική. Εμπλέκει φαινόμενα εν εξελίξει και συγκυριακές πρακτικές με άμεση απήχηση. Υπάρχει επομένως διαθεσιμότητα νοήματος και αφθονία όψεων. Επιπλέον, η μεταφορά υπαινίσσεται ονόματα, δεν καταδεικνύει (εκτός αν το απαιτεί το μέγεθος της πολυποδίας). Περιμένει συνήθως την ερμηνεία διά του συσχετισμού, όπως όλες οι μεταφορές. Ή αποζητά την υποστήριξη συναφών μετωνυμιών και συνεκδοχών, οι οποίες, διευρύνοντας το πεδίο, βοηθούν στην παρακολούθηση και την ταξινόμηση των πολυπόδων.

Η συμμετοχή του αναγνώστη/πολίτη θα έπρεπε να είναι αποφασιστική. Μόνον έτσι μπορεί τελικά να αποκτήσουν οι πολυποδες όνομα και ιστορικό. Πέραν της μεταφοράς. Με ανάληψη δράσης απέναντι στη επεκτατικότητα και την επιθετικότητά τους. Μακριά από κόμματα, παρατάξεις, ομάδες ή θορυβώδεις αλλά κούφια συλλογικότητες. Ή μάλλον κοιτώντας μέσα, όντας απέξω. Η αντιμετώπιση των πολυπόδων πρέπει να είναι, πρώτα και πάνω απ' όλα, πράξη ατομικής ευθύνης. Η συλλογική παραμένει, δυστυχώς ακόμη, σε κατάσταση αδικαίωτου αιτήματος.

Σημαντική διευκρίνιση. Στην περίπτωση των πολυπόδων δεν ισχύει η επιστημολογική αγωνία: *μήπως λίγο-πολύ είμαστε όλοι πολυποδες, μήπως βράζουμε όλοι στο ίδιο καζάνι· οπότε και η κριτική μας πάσχει από την ασθένεια που καταγγέλλει;* Η απάντηση είναι κάθετη: ούτε στο ίδιο καζάνι βράζουμε ούτε είμαστε όλοι το ίδιο. Οι επώνυμοι και δραστήριοι πολυποδες είναι λίγοι, αλλά πανταχού παρόντες. Διεκδικούν περισσότερο χώρο, μεγαλύτερη αναγνώριση, βαθύτερη διείσδυση στο κοινωνικό φαντασιακό. Η εκλογή είναι απλή: ή δέχεται κανείς ότι το σύστημα λειτουργεί κανονικά με κορυφαίους του χορού τους πολυποδες ή θεωρεί ότι η ανοχή είναι άφρων, γιατί αφήνει το πεδίο ελεύθερο στη βουλιμία και το θράσος τους.

Οι πολυποδες τρώνε ό,τι βρουν για να επιβιώσουν και καταλαμβάνουν δυσανάλογα μεγάλο χώρο όταν δεν βρίσκουν αντίσταση. Πράγματι, δεν είναι πάντα εύκολος ο εντοπισμός τους. Υπάρχουν όμως. Και αφού

υπάρχουν πρέπει να ερευνηθεί η δράση τους. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται τα σχόλια που ακολουθούν. Προς την κατεύθυνση της κατανόησης «τι είναι ακριβώς οι πολύποδες του πολιτισμού»; Τι είναι αυτό το κοινωνικό φαινόμενο που έως σήμερα απολαμβάνει ένα καθεστώς επωφελούς και αμετακίνητου απυρόβλητου; Η περιγραφή δεν είναι εξαντλητική ούτε αναφέρεται σε αυστηρή τυπολογία· δίνει ενδεικτικά το περίγραμμα των δεδομένων που σχετίζονται με την εξάπλωση των πολυπόδων.

1.

Ο φιλισταίος

Δανείζομαι τον όρο από τον Νίτσε, ο οποίος ήδη το 1873 είχε εντοπίσει τον μορφωμένο φιλισταίο ή τον φιλισταίο της κουλτούρας (Bildungsphilister).[1] Πολλά έχουν αλλάξει από τότε, ωστόσο το κύριο στέλεχος παραμένει αμετάβλητο. Τι είναι ένας φιλισταίος της κουλτούρας; Πρωτίστως διαχειριστής της εικόνας του και διαχειριστής του πεδίου γενικά. Επιπροσθέτως, άνθρωπος με θαυμαστό εύρος πεποιθήσεων και απόψεων, που έχει το χάρισμα να πείθει και να γίνεται καθολικά αποδεκτός· που διαθέτει οπαδούς και υποστηρικτές. Δεν είναι μικρό το χάρισμα. Αποκτάται δύσκολα, αν δεν είναι έμφυτο (συνήθως είναι). Ο φιλισταίος γνωρίζει τι είναι σωστό ή αληθινό, χειρίζεται επιδέξια το «πρέπει» και το «οφείλει».

Ο Νίτσε τον θέλει να ζει μέσα στην ψευδαίσθηση, αφού δεν έχει επίγνωση ότι είναι φιλισταίος· δεν ξέρει καν τι είναι φιλισταίος, «βλέπει γύρω του μόνον ίδιες ανάγκες και παρόμοιες απόψεις με τις δικές του· όπου πηγαίνει, τον περιβάλλει αμέσως μια ταινία σιωπηρών συμβάσεων σε σχέση με πολλά πράγματα, ιδιαίτερα στις περιοχές της θρησκείας και της τέχνης».[2] Ο φιλισταίος μπορεί να μην το δείχνει πάντα, όμως θεωρεί τον εαυτό του ανώτατο κριτή της κουλτούρας συνολικά, χρησιμοποιεί συχνά το δάχτυλο, κουνώντας το για να προειδοποιήσει, να στηλιτεύσει, να απορρίψει: «Είναι ένα αρνητικό ον, ακόμη και στο μίσος και στην εχθρότητα που αισθάνεται. Κανέναν όμως δεν μισεί περισσότερο από εκείνον που τον αντιμετωπίζει ως φιλισταίο και του λέει τι είναι».[3] Δεν είναι δύσκολο να τον ανακαλύψει κανείς στη σημερινή ελληνική κουλτούρα, αρκεί να μην δέχεται για πραγματικότητα την πραγματικότητα του φιλισταίου.

Η διάγνωση του Νίτσε παραμένει επίκαιρη: «Ως πραγματικό ... αντιλαμβάνεται προπαντός τον εαυτό του, και χειρίζεται την πραγματικότητά

του ως το μέτρο του Λόγου στον κόσμο. Αυτός [επιτρέπει] ... στον καθένα και στον εαυτό του να στοχαστεί, να ερευνήσει, να διατυπώσει αισθητικές κρίσεις, προπαντός να συνθέσει ποίηση και μουσική, να ζωγραφίσει πίνακες, ακόμη και να δημιουργήσει ολόκληρες φιλοσοφίες: μόνο που, για όνομα του Θεού, όλα [πρέπει] να μείνουν ανάμεσά μας έτσι όπως ήταν πριν, δεν [επιτρέπεται] με κανέναν τρόπο να υπονομευτεί το “ορθολογικό” και το “πραγματικό”, δηλαδή ο φιλισταίος».[4] Ο άνθρωπος αυτός θεωρεί ότι εκπροσωπεί την κοινωνία και τους θεσμούς της, ότι είναι ο γνήσιος εραστής των γραμμάτων και των τεχνών. Θέλει να βλέπει παντού αναπαραγωγές του εαυτού του. Επιδιώκει την εξουσία παριστάνοντας τον ειδήμονα σε όλα τα πεδία του πολιτισμού. Αποθρασύνεται όμως όταν αντιλαμβάνεται ότι η ίδια η κοινωνία του έχει παραχωρήσει μόνιμη ασυλία, εγγυώμενη το κύρος και την αξιοπιστία του.

Να σημειωθεί: κάθε ομοιότητα ή αντιστοιχία με την ελληνική πραγματικότητα δεν είναι τυχαία ούτε συμπτωματική, αλλά πραγματική και επώνυμη. Αρκεί να αποδιώχνει κανείς τη στάχτη που ρίχνουν στα μάτια του οι ακκισμοί και οι ακροβασίες των μορφωμένων φιλισταίων. Χρήσιμα είναι και τα λεξικά, όπου φιλισταίος σημαίνει: *υποκριτής, μικρόψυχος, εγωιστής (όχι τόσο στο ηθικό όσο στο γνωστικό πεδίο), υπερφίαλος, χοντροκομμένος· περιορισμένης αντίληψης άνθρωπος, γεμάτος προλήψεις, άτομο που γενικεύει τη δική του στενότητα πνεύματος και την ανάγει σε νόμο της ανθρωπότητας*. Ένα κοράκι που εποφθαλμιά τον πολιτισμό για να γίνει καθεστώς, ένας γύπας που παριστάνει το περιστέρι, ενώ κατοπτρεύει το τοπίο για ό,τι από αυτόν τον πολιτισμό θυμίζει πτώμα, κουφάρι· ένα δυσώδες γεύμα που μετατρέπεται σε λουκούλεια απόλαυση. Ο φιλισταίος είναι ο ίδιος ένας ακατανίκητος νεκρός που παριστάνει τον πολυάσχολο ζωντανό.

2.

Το παράσιτο

Το γενικό φαινόμενο του παρασιτισμού και η ρητορική της παρασιτολογίας ξεπερνούν τη στόχευση αυτού του κειμένου. Δεν ενδιαφέρει εδώ να μελετηθεί συστηματικά το «παράσιτο» στη βιολογική, κοινωνική και επικοινωνιακή του μορφή. Μολονότι οι διασυνδέσεις είναι ενεργές στο παρασκήνιο, η έμφαση δίνεται στη σχέση με τον φιλισταίο. Ο παρασιτισμός χρησιμοποιείται από αυτόν χωρίς να ονομάζεται και χωρίς να φανερώνεται. Η τεχνική της απόκρυψης έχει πολλές παραλλαγές, η κυρίαρχη όμως εκδοχή είναι εκείνη που εμφανίζει το παράσιτο ως ξενιστή. Τι σημαίνει αυτό; Μια πανούργα και κρυφή

αντιστροφή ρόλων: το παράσιτο διεκδικεί πρωτοτυπία και αυθεντικότητα· ισχυρίζεται ότι δεν τρέφεται εις βάρος των άλλων, δεν υπάρχει ως αυθαίρετη επιβάρυνση· ούτε καν ως αναγκαίο κακό. Αντίθετα, παρουσιάζεται ως αυτοδύναμο και πρωταρχικό. Δεν οφείλει τίποτε και δεν εξαρτάται από κανέναν.

Την τεχνική αυτή την περιγράφει γλαφυρά ο Μισέλ Σερ: «Ο Ταρτούφος, ο απατεώνας, φορτώνεται σε έναν αφελή πλούσιο, απολαμβάνει τα φαγοπότια στο τραπέζι του, ερωτοτροπεί με τη γυναίκα του, προσπαθεί να παντρευτεί την κόρη του και να βάλει χέρι στην κληρονομιά του. Τι του δίνει σε αντάλλαγμα; Τίποτε, τους θεατρνισμούς του μόνο (...). Τους εταίρους αυτής της καταχρηστικής σχέσης τους αποκαλούμε ξενιστή και παράσιτο (...). Το παράσιτο παίρνει τα πάντα και δεν δίνει τίποτε, ενώ ο ξενιστής δίνει τα πάντα και δεν παίρνει τίποτε».[5]

Δεν χρειάζεται πολύς κόπος για να μεταφέρουμε την αλληγορία στα καθ' ημάς. Ο φιλισταίος είναι το πιο πεινασμένο και το πιο υποκριτικό παράσιτο. Γνωρίζει πώς να παίρνει από παντού και να μην οφείλει σε κανέναν. Έχει την ικανότητα να κάνει τους άλλους οφειλέτες του, στην ουσία να τους εμφανίζει σαν παράσιτα, ενώ είναι ξενιστές. Η κρίσιμη λέξη εδώ είναι η λέξη «αντάλλαγμα». Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει «ανταλλαγή», αφού ο φιλισταίος/παράσιτο τα παίρνει όλα και δεν δίνει τίποτε. Η άλλη κρίσιμη λέξη είναι οι «θεατρνισμοί». Ο φιλισταίος/παράσιτο παίζει στα δάχτυλα την τέχνη της σκηνικής γοητείας, χρησιμοποιώντας την κοινωνία σαν θέατρο με πρωταγωνιστή τον ίδιο. Η βουλιμία του δεν έχει όρια ούτε η ηθική του έρμα.

Σε αυτή την περιγραφή ταιριάζει να μεταφέρουμε κάποιες σημαντικές διαπιστώσεις της βιολογίας στο πολιτισμικό πεδίο. Το πρώτο είναι η μονόπλευρη εξάρτηση. Το παράσιτο εξαρτάται από τον ξενιστή. Από τη σχέση αυτή επέρχεται για τον τελευταίο ζημία, η οποία μπορεί να έχει τοξικές συνέπειες· μπορεί να καταλήξουν ακόμη και στον παρασιτικό ευνουχισμό του ξενιστή, δηλαδή στην αναστολή ή ματαίωση της παραγωγικής του ικανότητας. Αυτό οι ειδικοί το αποκαλούν «ληστρική δράση». Συνεπώς το παράσιτο δεν είναι ένας ήσυχος και ακίνδυνος παρατράπεζος, αλλά ένας πολυμήχανος διεκδικητής. Επιζητεί δυναμική κατάκτηση και όχι απλή επιβίωση.

Το πιο σημαντικό ενέργημα σε μια τέτοια διαδικασία (αν μεταφερθούμε από τη βιολογική επιβολή στην κοινωνική καταξίωση) είναι η *απόκρυψη*. Χωρίς αυτή το παράσιτο χάνει την ικανότητα να μεταμορφώνεται διαρκώς σε κάτι άλλο, διασφαλίζοντας έτσι τον έλεγχο της εικόνας του και την ένταση της συλλογικής αποδοχής. Ακόμη και αν μοιάζει ψυχολογικά με τον ήρωα του Ντοστογιέφσκι στο *Υπόγειο*, δεν παραμένει

χωμένος στην τρύπα του, γεμάτος δηλητηριώδη μνησικακία, αλλά βγαίνει στο ξέφωτο και μαθαίνει γρήγορα το παιχνίδι της κοινωνικής διάκρισης παραμένοντας μοχθηρός. Δύο πράγματα χρειάζεται άμεσα, διακλάδωση «στα πιο προσοδοφόρα μέρη, στη διατομή των σχέσεων»^[6] και τυφλούς ακολούθους. Το συγκεκριμένο παράσιτο, το οποίο εκπροσωπείται από τον μορφωμένο φιλισταίο, έχει εντυπωσιακές επιδόσεις και στα δύο.

Φυσικό επακόλουθο μιας τέτοιας τακτικής είναι η διεκδίκηση χώρου. Μια διεκδίκηση που απαιτεί τη συνεχή επέκταση στο κοινωνικό πεδίο. Για να επιτύχει τους στόχους του το παράσιτο γνωρίζει ότι πρέπει να ανεβάσει τους τόνους, να κυριαρχήσει στον λόγο και να αποκλείσει τους αντιπάλους. Χωρίς την απόκρυψη της ταυτότητάς του και χωρίς την κατάληψη του χώρου τα σχέδιά του κινδυνεύουν με αποτυχία. Αυτό σημαίνει ότι αμφισβητείται η εξουσία του: *«Ποιος έχει την εξουσία; Όποιος έχει τον ήχο, τον θόρυβο, και κάνει τους άλλους να σωπάσουν. Δεν έχει καν ανάγκη από κουβέντες, του αρκεί να μεσολαβεί. Να λέει το οτιδήποτε, να εμποδίζει όμως τους άλλους να μιλούν. Αρκεί να βροντάει. Η εξουσία είναι πάντοτε η κατάληψη του χώρου»*.^[7]

Ένας τρίτος παράγοντας επομένως είναι απαραίτητος για τη διατήρηση της εξουσίας: η μεσολάβηση. Το παράσιτο γνωρίζει ότι ο έλεγχος της εξουσίας δεν συντελείται μόνο στους διαδρόμους της, αλλά και στους κόμβους, στα σταυροδρόμια, στις αμήχανες στάσεις, στα αιφνίδια κενά, στις αδιέξοδες αντιθέσεις, στις στιγμιαίες ευκαιρίες. Η μεσολάβηση του δίνει δύναμη και κάλυψη. Δεν χάνει τίποτε. Κερδίζει παντού. Διαπρέπει στη διαπραγμάτευση, αξιοποιώντας τη φήμη και το κεκτημένο κύρος του. Είναι αυθεντία στις δύσκολες ισορροπίες. Βρίσκεται πάντα στο σωστό μέρος την κατάλληλη στιγμή. Ο παρασιτισμός του μορφωμένου φιλισταίου είναι η δική του οικονομία της κουλτούρας, της οποίας βασική αρχή είναι: *πώς με λίγα μέσα να κερδίζεις πολλά, πώς από συνδαιτυμόνας της εξουσίας να γίνεις επιβήτορας της*.

3.

Ο χαμαιλέων

Το συγκεκριμένο σαυροειδές έχει ευνοηθεί από τη φύση με σπουδαία αμυντικά όπλα. Δεν είναι μόνο η παθητική ή ενεργητική ομοιοχρωμία, η δυνατότητα δηλαδή να προσαρμόζει το χρώμα του δέρματός του στα χρώματα του περιβάλλοντος και έτσι να παραπλανά τους θηρευτές. Είναι και η κτήση στερεοσκοπικής όρασης που διευρύνει το οπτικό του

πεδίο κατά 360 μοίρες. Τα μάτια του κινούνται προς όλες τις κατευθύνσεις· ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Έχει επίσης μακριά γλώσσα, που φτάνει κατά τη χρήση το μήκος του σώματός του σχεδόν στο διπλάσιο, και μπορεί να εκτιναχθεί αστραπιαία για να αντιμετωπίσει τον εχθρό ή να συλλάβει το θήραμα.

Χρώμα, μάτια και γλώσσα προστατεύουν στη δύσκολη επιβίωση που ορίζει το φυσικό περιβάλλον. Συνάμα όμως είναι και όπλα επιθετικά, γιατί διασφαλίζουν τρία πράγματα: την ενέδρα (διά της απόκρυψης), τον εντοπισμό του θύματος (διά της δυναμικής εποπτείας) και της εκτέλεσης (διά της γλωσσικής αρπαγής). Πέραν της επιστήμης όμως υπάρχει και η λαϊκή παράδοση ή δεισιδαιμονία, που θέλει τον χαμαιλέοντα διαβολικό: ουρά πιθήκου, δέρμα κροκόδειλου, γλώσσα βατράχου, κέρατα σαν του ρινόκερου και μάτια σατανικά (οι εκδοχές ποικίλλουν). Η μεταφορά επομένως έχει ισχυρά ενδόσιμα. Ένα περίεργο ον, με διαβολική όψη, που ελλοχεύει αόρατο, αποφεύγοντας τους εχθρούς και κατοπτρεύοντας τη λεία του.

Λι Γιουνγκ-σεμπ, Έξι κοτόπουλα, 1916/1956, Korea Database Agency, Σεούλ.

Αυτά, και άλλα πολλά, συμβαίνουν στο ζωικό βασίλειο. Στο βασίλειο των ανθρώπων οι αναλογίες διατηρούνται και η μεταφορά προσαρμόζει τα δεδομένα κατά τρόπο που διευκολύνει την περιγραφή συμπεριφορών και πρακτικών στην κοινωνία· ακριβέστερα, στο πεδίο της κουλτούρας. Ως εκ τούτου: τι είναι ένας μορφωμένος χαμαιλέων, ένας χαμαιλέων που ενεργεί ταυτόχρονα ως φιλισταίος και αντιδρά ως παράσιτο; Η μεταφορά έχει πειστικές ισοδυναμίες. Ο χαμαιλέων της κουλτούρας μοιάζει με τον χαμαιλέοντα της βιολογίας. Έχει τα ίδια μέσα για άμυνα και για επίθεση. Αυτό τον κάνει ιδιαίτερα επικίνδυνο, αφού είναι δύσκολο να διαπιστώσει κανείς αν πρόκειται για το ένα ή για το άλλο. Ο

χαμαιλέων παραμονεύει και ποτέ δεν ξέρεις τι πρόκειται να συμβεί. Αυτή η αβεβαιότητα είναι η μεγάλη του δύναμη. Αν σε θεωρεί εχθρό έχει έτοιμη την άμυνα, αν σε θεωρεί φίλο έχει έτοιμη την προσαρμογή. Δεν γνωρίζεις όμως πώς ακριβώς σε βλέπει. Ο χαμαιλέων είναι πάντα ένα αίνιγμα. Και μια απειλή.

Λέει σε ένα ποίημά του ο Σέλεϊ: «Οι χαμαιλέοντες τρέφονται με φως και αέρα, / Η τροφή των ποιητών είναι ο έρωτας και η φήμη».[8] Δύσκολο να συμφωνήσει κανείς με αυτή τη διαπίστωση, αν την μεταφέρει στην κοινωνική πραγματικότητα. Οι χαμαιλέοντες της κουλτούρας δεν τρέφονται με φως και αέρα αλλά με χρήμα και επιρροή, ενώ παράλληλα επιδιώκουν τον έρωτα και τη φήμη ως αποζημιώσεις για την εργασία τους. Η διαφορά, στα τελευταία, είναι ποιοτική. Αλλιώς αντιλαμβάνεται τον έρωτα και τη φήμη ο χαμαιλέων και αλλιώς ο ποιητής, όταν δεν είναι χαμαιλέων. Η φήμη ότι τρέφονται με αέρα υπήρχε πολύ πριν από τον Σέλεϊ. Είναι γνωστή η απάντηση του Άμλετ στον Βασιλιά Κλαύδιο λίγο πριν αρχίσει η παράσταση της *Ποντικοπαγίδας*: ΒΑΣΙΛΙΑΣ: *Τι κάνει ο ανιψιός μας ο Άμλετ;* ΑΜΛΕΤ: *Περίφημα, μα την πίστη μου· σαν χαμαιλέοντας. Τρώω αέρα κοπανιστό γεμάτο υποσχέσεις· μήτε καπόνια δε μπορείς να ταΐσεις έτσι.*[9]

Ο αέρας σε αυτή την περίπτωση είναι κοπανιστός, δηλαδή γεμάτος ανεκπλήρωτες υποσχέσεις. Ο χαμαιλέων όμως δεν ξεγελιέται. Υπόσχεται τα πάντα και δεν πιστεύει τίποτε. Σίγουρα δεν τρέφεται μόνο με αέρα και φως.

Ας κρατήσουμε τη διαπίστωση: η εικόνα του χαμαιλέοντα στη λογοτεχνία δεν εξαντλείται στην προσαρμογή του χρώματος, μολονότι η τελευταία είναι η πιο καθιερωμένη. Είναι γνωστή, φερειπείν, η απάντηση του Ντέιβιντ Μπάουι όταν τον αποκάλεσαν «μουσικό χαμαιλέοντα»: «Για μένα ο χαμαιλέων είναι κάτι που μεταμφιέζεται για να μοιάσει όσο το δυνατόν περισσότερο στο περιβάλλον του. Πάντα νόμιζα ότι έκανα το ακριβώς αντίθετο από αυτό». Όταν κάνεις το ακριβώς αντίθετο δεν μπορεί να είσαι χαμαιλέων. Το ερώτημα που προκύπτει όμως είναι: ποιοι κυριαρχούν στη σημερινή ελληνική κουλτούρα; Αυτοί που αντιτίθενται στην ομοιοχρωμία και στο καθιερωμένο ή αυτοί που προσαρμόζονται και ελλοχεύουν; Μήπως ζούμε στην εποχή του χαμαιλέοντα χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε, μήπως ο χαμαιλεοντισμός κατέλαβε τη χώρα;

Όταν πρόκειται για τον φιλισταίο/παράσιτο ο χαμαιλεοντισμός δεν είναι εκλογή, είναι ζωτική ανάγκη. Καμιά διεκδίκηση εξουσίας ή επικράτησης δεν ευοδώνεται αν δεν αναπτυχθούν οι δυνατότητες του χαμαιλέοντα. Η πιο σημαντική είναι φυσικά η ικανότητα προσαρμογής στις περιστάσεις και στα δεδομένα, ιδιαίτερα όταν τα πράγματα δυσκολεύουν και

χρειάζεται η τέχνη του ελιγμού και του ελάχιστου κόστους. Εξίσου σημαντική είναι η εναλλαγή απόκρυψης και επίθεσης, ανάλογα με το μέγεθος του κινδύνου ή της απειλής. Ο χαμαιλέον προσφέρει κάλυψη στον φιλισταίο και τροφή στο παράσιτο. Η συνεργασία τους, σε όλα τα επίπεδα, είναι στενή και αρμονική. Υπάρχει πάντα ένα στέμμα για διεκδίκηση.

Η τελευταία φράση φέρνει στον νου τον Ριχάρδο, Δούκα του Γκλόστερ, στον *Ερρίκο ΣΤ΄* του Σαίξπηρ.^[10] Σε ένα παραλήρημα, στο οποίο συμπλέκονται οι ανασφάλειες και τα ψυχικά τραύματά του με την παθιασμένη επιθυμία για τον θρόνο, παρομοιάζει τον εαυτό του (μεταξύ πολλών άλλων) και με χαμαιλέοντα που μπορεί να κάνει τα πάντα, αρκεί στο τέλος να ανταμειφθεί με την ύψιστη εξουσία, την κατοχή του στέμματος:

*Μπορώ να χαμογελώ και να σκοτώνω ενώ χαμογελώ,
και να δείχνω χαρούμενος γι' αυτό που με στεναχωρεί
και να μουσκεύω τα μάγουλά μου με δάκρυα ψεύτικα,
και να ταιριάζω το πρόσωπό μου σ' όλες τις περιστάσεις.
Θα πνίξω πιο πολλούς ναύτες απ' τις σειρήνες·
θα σκοτώσω πιο πολλούς θεατές απ' τον φαρμακερό όφι·
θα παίξω τον ρήτορα τόσο καλά όσο ο Νέστωρ,
και θα τους γελάσω με πανουργία μεγαλύτερη
από κείνη του Οδυσσέα,
κι όπως ο Σίνων θα κατακτήσω μιαν άλλη Τροία.
Μπορώ απ' τον χαμαιλέοντα πιο πολλά
χρώματα να δείξω, ν' αλλάξω πιο πολλές μορφές
σαν τον Πρωτέα και για δικό μου κέρδος,
και να διδάξω στον φονικό Μακιαβέλι
δυο-τρία πράγματα.
Πώς μπορώ να τα κάνω όλα αυτά
και να μην μπορώ ένα στέμμα ν' αποκτήσω;*

Οι χαμαιλέοντες πάντα ονειρεύονται ένα στέμμα. Ας επανέλθουμε όμως στο προκειμένο. Πώς αντιμετωπίζει κανείς τους χαμαιλέοντες της κουλτούρας, δηλαδή τον μορφωμένο φιλισταίο που δρα ως κρυφό

παράσιτο; Δύσκολο εγχείρημα. Η παρουσία τους είναι τόσο διαδεδομένη και αποδεκτή που κινδυνεύει κανείς, αν τους αποκαλύψει, να βρεθεί στη θέση του απολογούμενου, αν όχι του κατηγορούμενου. Ίσως να είναι πιο αποδοτική η τακτική της παρέλκυσης, με απόβλεψη στην αποδόμηση της προσαρμογής και στην εξάντληση του χαμαιλέοντα, έτσι ώστε να αποκαλυφθούν τα τεχνάσματά του. Δεν θα επεδίωκε κανείς κάτι τόσο ακραίο όσο η κατάληξη ενός εγχειρήματος που έγινε γνωστό ειδησεογραφικά: *«Κάποιος σκέπασε έναν χαμαιλέοντα με σκωτσέζικη κουβέρτα για να μην κρυώνει και αυτός πέθανε από εξάντληση, προσπαθώντας να προσαρμόσει το χρώμα του στα αναρίθμητα τετραγωνάκια της κουβέρτας»*. Δεν υπάρχει ανάγκη για τέτοια σκληρότητα, αρκεί η προετοιμασμένη δυσπιστία ότι αυτό που βλέπουμε δεν είναι η πραγματικότητα. Μπορεί πίσω από τη λάμψη των χρωμάτων να κρύβεται ένας ύπουλος και μοχθηρός χαμαιλέων. Αν χαθεί μέσα στην ποικιλία των χρωμάτων, η ευθύνη είναι δική του. Δεν πρόκειται, εξ αντιθέτου, και να τον θρηνήσουμε.

4.

Ο ελιγματίας πολύπους

Όσα προηγήθηκαν αναφέρονται στην εξάπλωση και την κυριαρχία των πολυπόδων. Είναι γνωστό ότι οι πολύποδες δύσκολα αντιμετωπίζονται. Μπορεί να συρρικνωθούν ή να αποσυρθούν για λίγο. Δεν εξαφανίζονται όμως. Πάντα επανέρχονται δυναμικά. Αυτή η ικανότητα των πολυπόδων να εξαπλώνονται και να διαρκούν ενισχύεται από τις διαρκείς μεταμφιέσεις. Μπορούν έτσι να εμφανίζονται ως κάτι άλλο εκτός από πολύποδες, δηλαδή ως κάτι άλλο από διψομανείς της κυριαρχίας και λάτρεις του «ωσαννά».

Σαν φιλισταίοι επιβάλλονται, σαν παράσιτα απομυζούν, σαν χαμαιλέοντες παραπλανούν. Γι' αυτό η επικράτησή τους μπορεί να βλάψει θανάσιμα μια κουλτούρα. Στην ελληνική επικράτεια πολλές δεκαετίες τώρα οι μορφωμένοι πολύποδες (παρά τον μικρό πληθυσμό τους) έχουν διεισδύσει παντού. Η κατάσταση είναι κρίσιμη και πιθανώς, αν δεν υπάρξει σοβαρή αντίσταση, μη αναστρέψιμη. Δικαιολογημένα οι λίγοι γνώστες της κατάστασης μιλούν για παρακμή της ελληνικής κουλτούρας.

Οι πολύποδες γνωρίζουν να ελίσσονται. Ο ιδανικός πολύπους είναι ο πολύπους ελιγματίας. Η τέχνη του ελίσσεσθαι είναι τέχνη υψηλή. Απαιτεί γνώση και ταλέντο. Ο ελιγματίας φιλοδοξεί να κερδίζει πάντα.

Σε όλες τις καταστάσεις και σε όλες τις συνθήκες. Μπορεί να χειριστεί έξοχα απλούς ανθρώπους, μεγιστάνες, επιχειρηματίες, εκδότες, ιδρύματα, θεσμούς, κόμματα, ιδεολογίες, θρησκείες, ό,τι γενικά κινείται και υπάρχει σε μια κοινωνία. Το μυστικό του πολύποδα είναι ότι οι μάσκες που χρησιμοποιεί εκλαμβάνονται ως πραγματική μορφή, ως αληθινή υπόσταση. Κανείς δεν μιλά για φιλισταίους, παράσιτα και χαμαιλέοντες (τις πιο γνωστές περσόνας), ούτε βέβαια για πολύποδες.

Οι μεταφορές για τα πολιτισμικά πιράνχας απορροφώνται από την κυριολεξία που φλυαρεί για τους ανθρώπους του πνεύματος, των γραμμάτων και των τεχνών. Οι πολύποδες γνωρίζουν καλά πώς να ικανοποιούν και πώς να κολακεύουν. Έχουν το ταλέντο να γίνονται αρεστοί ακόμη και όταν παρουσιάζονται ως εξεγερμένοι ή ως κήνσορες. Γνωρίζουν επίσης καλά πώς να παραμερίζουν και να περιθωριοποιούν τους αντιπάλους τους χωρίς να φαίνονται. Άλλοτε κινητοποιώντας οσφυοκάμπτες ακολούθους και άλλοτε διασπείροντας χολερικές ή χυδαίες φήμες.

Απομένουν πολλά να ειπωθούν για τους πολύποδες της ελληνικής επικράτειας. Επείγει όμως ένα ερώτημα: γιατί κανείς δεν αναφέρει την εξάπλωση των πολυπόδων, γιατί δεν γίνεται λόγος για την παρακμή της κοινωνίας, για την άλωση της κουλτούρας της από φιλισταίους, παράσιτα και χαμαιλέοντες;

[Έπεται συνέχεια και τέλος].

---

[1] Βλ. «Νταβίντ Στράους. Ο ομολογητής και ο συγγραφέας», στο Φρίντριχ Νίτσε, *Παράκαιροι στοχασμοί* (μτφρ. Ζήσης Σαρίκας), Πανοπτικόν, Θεσσαλονίκη 2014.

[2] Ό.π., σ. 18.

[3] Ό.π., σ. 19.

[4] Ό.π., σ. 23.

[5] Michel Serres, *Το παράσιτο* (μτφρ. Νίκος Ηλιάδης), Σμίλη, Αθήνα 2009, σ. 11.

[6] Ό.π., σ. 99.

[7] Ό.π., σ. 283. Πβ. «Εκείνος που κατέχει την εξουσία είναι εκείνος που έχει στην κατοχή του την πηγή και την εκπομπή του ήχου. Όποιος έχει δυνατή φωνή και την υψώνει έχει πάντα δίκιο. Είναι το δίκιο του ισχυροτέρου στον λόγο», σ. 282.

[8] "An exhortation", 1820.

[9] *Άμλετ*, Πράξη 3, Σκηνή 2.

[10] *Ερρίκος ΣΤ΄*, Πράξη 3, Σκηνή 3.